

УДК 371.8 (477)

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
ТА ЇХ РОЛЬ В КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

В.Ф. Баранівський, заслужений працівник освіти України,
доктор філософських наук, професор, головний науковий
співробітник відділу соціальних проблем вищої освіти і
виховання студентської молоді Інституту вищої освіти
НАПН України

У статті висвітлюються актуальні сторони ціннісного світу української молоді, зокрема – студентів. Відзначаються негативні прояви в системі ціннісних орієнтацій молоді, їх причини та

актуальні шляхи їх подолання засобами системи вищої освіти. Водночас, автор відмічає позитивну тенденцію до активізації молоді у громадському та політичному житті, до зростання патріотичної свідомості, викликану Революцією Гідності та агресивними діями російських окупантів та сепаратистів. Автор обґрунтовує необхідність посилення патріотичного, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання молоді в системі державної виховної політики, вищих начальних закладів України.

***Ключові слова:** українське суспільство, українська студентська молодь, система вищої освіти України. ціннісні орієнтації молоді, патріотичне, національне, військово-патріотичне виховання молоді.*

Актуальність теми. Проблема ціннісних орієнтацій молоді завжди була однією з найбільш актуальних. Держава, суспільство усвідомлюють, що від стану молоді, її світоглядних життєвих позицій та практичних дій залежить майбутнє країни. Студентська молодь, очевидно, є найбільш активним її загоном. А тому зі зміною об'єктивних обставин та суб'єктивних чинників суспільного розвитку залишається необхідним аналіз, прогноз та вплив на процес формування ціннісних орієнтацій студентів, усієї молоді.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблеми ціннісних орієнтацій студентської молоді приділили значну увагу відомі науковці України В. Андрущенко, В. Алещенко, В. Кремінь, В. Луговий, М. Степко, М. Дубина, П. Кононенко, І. Надольний, М. Лукашевич, Л. Губерський, І. Прокопенко, С. Драч, В. Рябченко та інші. Цьому питанню приділена необхідна увага і в новому Законі «Про вищу освіту в Україні». Водночас є потреба подальшого розгляду проблеми в аспекті нових завдань розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Соціологічні дослідження свідчать про те, що сучасна українська молодь, у своїй більшості, зорієнтована на матеріальні цінності. Її досить сильно приваблюють гроші, заробітки, бізнес, участь в управлінських структурах. Поряд із цим спостерігається тенденція росту інтенсивних духовних пошуків, орієнтації на істинні цінності, що проявляється у збільшенні інтересу до світової та національної культури, історії своєї сім'ї, народу. Останнім часом під

впливом героїчних подій на Майдані, російської агресії проти України наростає хвиля патріотизму в суспільстві, зокрема й серед молоді.

Станом на 2013 рік, у відповідності до орієнтації на певні цінності, молодих людей науковці поділяли на три типологічні групи.

Перша група – це молоді люди, які віддають перевагу попереднім цінностям, що отримало суспільство від радянської епохи та генерується нині лівими силами. Представники цієї групи підтримують в Україні комуністичну, соціалістичну ідеологію. Ця молодь схильна до протестів, пікетів, акцій непокори під керівництвом старших. У переважній більшості, ці молоді люди не підтримують шлях ринкових перетворень і є прихильниками авторитарної свідомості та симпатизують харизматичним лідерам і вождям.

Друга група – це ті, хто має діаметрально протилежні погляди до прихильників першої групи. Це хлопці та дівчата, які повністю відкидають цінності минулого, відстоюють ліберальну ідеологію та цінності тих суспільств, які мають розвинуту ринкову економіку, високий рівень соціального забезпечення громадян.

Третя група – це молоді люди, для яких характерно не просто заперечення «старого світу», а нетерпимість до будь-яких цінностей, окрім своїх власних. Такий тип молоді вчені визначають як квазіреволюційний, тому, що вони настільки радикальні, що не просто прагнуть розірвати свої відносини зі старим світом, але просто готові зруйнувати їх. Таким людям властива нетерпимість до накопичення [5].

Зважаючи на велике різноманіття ціннісних орієнтацій молоді, їх можна поділити на певні категорії, зокрема: інтелектуально-освітні цінності, культурні цінності, політичні цінності. Соціологи дослідили також, які саме переваги надавали молоді люди у названих категоріях.

Інтелектуально-освітні цінності необхідно розглядати в ракурсі розумового, творчого потенціалу, який на жаль значно знизився за останні роки. Цей феномен вчені пов'язують, насамперед, з погіршенням

фізичного та психічного здоров'я молодого покоління. Швидко збільшується кількість захворювань, росте число людей з розумовими вадами, дефіцитом ваги, це є наслідком алкоголізації, вживання наркотиків, куріння серед значної кількості населення а також неповноцінного харчування, батьківського недогляду, постійних стресових ситуацій. Соціологи твердять, що свої інтелектуальні здібності молодь оцінює досить низько. В очах молодих продовжує падати цінність розумової праці, освіти і знань. Навіть студенти не надають великої уваги знанням, не надають їм повноцінного значення.

Щодо *культурних цінностей* сучасної молоді, то суспільство, яке на перший план поставило матеріальне благополуччя та збагачення, формує відповідну культуру і життєві потреби молоді. Електронні засоби масової інформації заповнюють значну частину їх вільного часу і виступають як важливий інструмент формування духовного світу, культурних цінностей та установок для сучасної молоді. Зокрема, для 1/3 молодих людей перегляд телепередач – є першочергове заняття у вільний час. Наприклад, універсальний характер, за спостереженнями науковців, має для багатьох молодих людей акт покупки добре розрекламованих товарів. Залучення до світу престижних і красивих речей стає самоціллю існування, смыслом буття. Культ моди, речей, споживання оволодіває свідомістю молоді і набуває універсального характеру. Класична культура починає втрачати цінність і привабливість.

Спостерігалася тенденція до подальшої дегуманізації і деморалізації соціокультурних цінностей. Ця тенденція проявлялася в піднесеному інтересі молоді до сцен та епізодів насилля і сексу, жорстокості в кінематографі, телебаченні, театрі, музиці, літературі, мистецтві. В соціокультурних цінностях переважають споживацькі орієнтації. Тільки кожний: 6-й займається спортом, 10-й у вільний час відвідує студії, кружки, кожний 16-й займається самоосвітою, проте переважна більшість відпочивають у колі друзів чи біля телевізора. В результаті такого підходу

відбувається тотальне викорінення із культурного обігу цілого пласту культури, мистецтва, науки. Народна культура (традиції, звичаї, обряди, фольклор) сприймається більшою частиною молодих як анахронізм (непотрібний пережиток) [5].

Аналіз стану політичних вподобань молоді дає можливість стверджувати, що вони в достатній мірі різнополюсні. Кількість молодих людей, які постійно цікавляться політичними подіями в країні становить лише 13,2%, тоді як 33,4% політикою не цікавляться зовсім. Молодь в політичних цінностях є досить прагматичною: політика розглядається молодими людьми як засіб завоювання авторитету та лідерства.

Відмічені негативні оцінки та тенденції безумовно негативно вплинули на стан людського потенціалу в українському суспільстві, на обороноздатність держави. Негативні прояви в системі цінностей української молоді є наслідком недолугої, часом відкрито антиукраїнської політики влади, її зорієнтованість на вузько кланові егоїстичні інтереси, а також негативний вплив ворожих сил із-за кордону, особливо – з Росії.

Проте, як зазначалось, останнім часом під впливом подій в Україні, а саме Революції гідності, виборів Президента України 2014року, боїв за цілісність України проти сепаратистів та російських агресорів політична активність молодого покоління зростає.

Десятиліття незалежного розвитку змінило, насамперед, економічні орієнтації студентської молоді. Колишня впевненість в отриманні роботи (через розподіл молодих спеціалістів), змінилась розгубленістю студентів перед майбутнім (25-30 % молодих випускників). Переконавання у своїх особистих можливостях мають лише 15-20 % молодих спеціалістів. Значна частина студентської молоді живе надією лише на батьків та родичів (25-35 %). Саме матеріальні проблеми найбільше турбують молодь. Серед них: низькі особисті доходи (60%); низькі доходи батьків (52%); низькі доходи молодого подружжя (71%); погані житлові умови (27%); загроза майбутнього безробіття (24%). 85% вважають, що сучасний економічний

стан в країні є головною причиною жебрацького майнового стану молоді. І лише 6% опитаних вважають, що сучасний економічний стан в країні дозволяє забезпечити добробут особистою працею.

Водночас, у переважній більшості, студентська молодь визнає працю, як головне джерело матеріального самозабезпечення; працю за кордоном пріоритетом свого майбутнього; поглиблення нерівності як негативне явище сучасності; розвиток підприємництва як безальтернативний напрям стосовно майбутнього України; політично-правові обмеження у сфері здійснення приватного бізнесу та його захисту визнаються головною причиною соціально-економічної кризи в Україні; у вирішенні конкретних економічних проблем потрібно орієнтуватися на зміни в організації справи (економічне реформування), а не структури суспільної організації [5].

Змінились і політичні пріоритети молоді. Колишня апатія до політичного життя країни та показна політична активність поступились місцем свідомій політичній участі значної частки студентів (до 33 %); поміркованому ставленню до політичних подій (46 %) і відторгненню політичних мотивів (21 %). Більшою мірою молодь орієнтується не на партії чи на їх ідеї, а на конкретних політичних лідерів [5].

Ціннісні орієнтації особистості не тільки визначають мотивацію індивідуальної поведінки, але й складають світогляд людини. Ціннісні орієнтації молоді формуються в процесі її соціалізації під впливом виховання та навчання. Оскільки інтерес до студентської молоді, як до важливого фактору політичного життя суспільства, постійно збільшується, системі освіти, очевидно, слід акцентувати увагу на те щоб гуманітарні науки краще сприяли формуванню необхідних для суспільства ціннісних орієнтацій студентів, адже молодь – це реальна політична сила.

Вбачаємо як позитив визначення в Законі України «Про вищу освіту» положення про те, що одним із основних завдань вищого навчального закладу є «формування особистості шляхом патріотичного,

правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах» (ст. 26) [1]. Водночас, враховуючи сучасні цивілізаційні, етнонаціональні процеси, потреби суспільства, досвід інших країн, патріотичне, національно-патріотичне виховання молоді в Україні потребує суттєвого посилення та вдосконалення [4]. Зокрема, на наш погляд, за умов відсутності в Україні достатньо сформованої титульної української нації, як в етнічному так і в політичному аспекті, розмови про формування українців як особистостей полікультурних, інтернаціональних, як «людей світу» тощо є дещо передчасними. Не сформувавши єдину згуртовану політичну націю українців, українська держава приречена на загибель (міжрегіональні, міжконфесійні, мовні, культурологічні суперечності, маргіналізм, низький рівень національної самосвідомості тощо). Проявами негативних наслідків низького рівня патріотичного виховання на сьогодні є бажання значної кількості молоді емігрувати за кордон, поширення маргінальних, часом, відкрито антиукраїнських поглядів, наявність відмовників до призову в Збройні Сили України тощо. Вочевидь для вищої освіти залишається актуальною задача, котра була визначена в Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті: забезпечити формування та розвиток національного характеру освіти і національного виховання. Найбільш актуальними в цьому завданні залишаються проблеми формування національної самосвідомості українців, відродження історичної пам'яті, консолідація всього українського народу.

Викликає тривогу проблема відносин системи освіти з церквою. Як відомо, згідно Конституції України, церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви. В останні роки церква все активніше впливає на державотворчі процеси в Україні, прагне нав'язати релігійний світогляд українській молоді, ввести в систему навчальних закладів

вивчення богословських дисциплін. Більшість церков в Україні залежні від іноземних центрів, окремі з них є антиукраїнськими по своїй суті, а тому не здатні здійснювати національно-патріотичне виховання української молоді. На наш погляд у ВНЗ слід посилити викладання релігієзнавчих дисциплін. Але релігієзнавчу освіту не слід ототожнювати з богословською (теологічною). Остання, як і атеїстична, є світоглядно неплюральною, а водночас ще й конфесійно зорієнтованою. Введення богословської освіти буде суперечити принципам світської освіти і може спричинити подальше загострення суперечок і конфліктів на світоглядному й конфесійному рівнях, оскільки у державних школах та університетах навчаються віруючі різних конфесій, а також ті, хто не сприймає жодної релігії [4].

Проблема піднесення української спільноти до найвищого для сучасної епохи рівня цивілізації і культури та інтегрування України у європейське співтовариство актуалізує потребу у вихованні *громадянина-патріота, гуманіста і демократа*. Очевидно, що без таких універсальних *моральних і патріотичних цінностей* як чесність, совість, відповідальність, гідність, толерантність, свобода, патріотизм не можна сподіватися на поліпшення ситуації у країні. Проблема моралі і патріотизму це вже не просто сфери філософії чи педагогіки. Це прерогатива національної безпеки [3].

Заважає розвитку патріотизму підростаючого покоління і така об'єктивна реальність, як відсутність національної ідеологічної єдності й відповідної суспільної консолідації й недостатня сформованість громадянського суспільства. Громадянське суспільство передбачає трансформацію моральної, правової культури громадян, розвиток патріотизму й національної самосвідомості. Це суспільство ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини над інтересами суспільства і держави, функціонує на засадах гуманізму, демократії, свободи, верховенства закону, соціальної справедливості, гарантує умови для зростання добробуту народу.

Утім, досі не визначено чіткої ідеології і стратегії реалізації

зазначених пріоритетів, не сформульовано принципи і зміст моралі, яка б сприяла консолідації народу України у процесі розбудови громадянського суспільства і правової держави.

Реалізація мети виховання громадянина-патріота здійснюється завдяки:

- утвердженню у свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного й історичного минулого України;

- вихованню поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;

- визнанню та забезпеченню у реальному житті прав дитини й людини як найвищої цінності держави і суспільства;

- усвідомленню взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю;

- сприянню набуттю дітьми, учнівською і студентською молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до активної участі у процесах державотворення, спроможності визначати форми і способи своєї участі у життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуванню з соціальними інститутами, органами влади, дотримуючись законів, захищаючи права людини, розв'язуючи конфлікти відповідно до демократичних принципів;

- підвищенню престижу військової служби як виду державної служби, культивуванню ставлення до солдата як до державного службовця;

- формуванню етнічної та національної самосвідомості, любові до рідної землі, держави, родини, народу, визнанню духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності культурної спадщини і майбутнього;

- формуванню толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;

- утвердженню гуманістичної моральності як базової основи

громадянського суспільства, культивуванню кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;

– вихованню життєздатної особистості, що пов'язане із розвитком духовної (смисложиттєві установки), емоційно-вольової (стресостійкість в екстремальних ситуаціях і готовність до їх подолання) та мотиваційної (орієнтація на успіх) сфер;

– формуванню мовної культури, оволодінню і вживанню української мови як духовного коду нації;

– спонуканню зростаючої особистості до активної протидії аморальності, правопорушенням, шовінізму, фашизму [4].

Розв'язання завдань виховання *моральності і патріотизму* молодих громадян потребує ініціативності й відповідальності працівників освіти і науки. Ці якості поряд із мобільністю, соціальною адаптивністю мають розглядатися як соціально значущі під час переходу до ринкової економіки, демократичного суспільства.

Необхідно також відмовитись від хибного розуміння деідеологізації в системі виховання молоді. Потребу в цьому на сьогодні краще зрозуміли в Збройних Силах України, де ідеологічна складова у виховній роботі розглядається як змістовна цілеспрямованість усіх заходів, які проводяться у військах (силах) в процесі їх повсякденної життєдіяльності у мирний час, в особливий період, а тим більше, у бойовій обстановці. Вона повинна бути присутньою на заняттях з бойової та воєнно-ідеологічної підготовки, в індивідуальних і колективних бесідах, лекціях, доповідях та інформаціях, усіх агітаційно-пропагандистських заходах, на нарадах, інструктажах тощо [2].

Основою ідеологічної складової виховної роботи повинна бути українська національна ідея, українські національні ідеали, пріоритети і цінності, традиції народу України і військові традиції, основні норми і принципи суспільної моралі. Але, на жаль, вони, не дивлячись на значний період існування незалежної України, до цих пір ще чітко не

сформульовані, або не всіма сприймаються. Тому командири (начальники), їх заступники, всі офіцери у своїй роботі з людьми керуються, насамперед, законами України, указами Президента України, постановами Верховної Ради і Уряду України, наказами та директивами Міністра оборони і Начальника Генерального штабу Збройних Сил України, військовими статутами та іншими керівними документами. Фактично в цих документах і виражені головні ідеологічні засади діяльності української держави, що і є ідеологічною основою виховної роботи в Збройних Силах.

Ідеологічна складова в системі підготовки офіцерських кадрів – це стрижень, який повинен пронизувати весь навчально-виховний процес військово-навчальних закладів, військових частин (кораблів) і з'єднань, тому, що вона відіграє вирішальну роль у формуванні соціальної активності, активної життєвої позиції, відповідальності за виконання службово-посадових обов'язків, лідерських якостей, порядності й людяності, а головне, патріотизму офіцерів, які безпосередньо організують виховне й морально-психологічне забезпечення виконання завдань мирного і воєнного часу особовим складом [2].

Висновки. Аналіз сучасних цивілізаційних процесів вказує на необхідність посилення уваги до національних проблем розвитку суспільства та патріотичного виховання української молоді, значним потенціалом, якого володіє система ВНЗ. Виховна робота у ВНЗ має отримати більш виразне національно-патріотичне спрямування та змістовне наповнення, забезпечити підготовку національно свідомих фахівців – громадян України.

Розроблення педагогічної теорії, проектування педагогічних систем і змісту та відповідних технологій виховання можуть бути успішними лише за чіткого уявлення про те, на яких засадах ґрунтується взаємодія людини і держави, якого суспільства ми прагнемо, для життя в якій країні готуємо підростаюче покоління, від повторення яких помилок застерігаємо молодь, наскільки правильно розуміємо, що для цього потрібно зробити. Якщо

теорія і практика виховання не дають відповіді на питання, як жити гідно й успішно, вони стають непотрібними, а суспільство втрачає свої гуманістичні функції, перестає бути засобом і живильним середовищем для духовного і морального розвитку особистості.

Сучасне виховання має набути системного характеру, відігравати випереджальну роль у розбудові демократичного процесу. Воно має базуватися на кращих здобутках світової і національної культури і педагогіки, запобігати соціальній деградації і диференціації, сприяти самоорганізації та особистій ініціативності і водночас відповідальності, бути гарантом громадянського миру і злагоди у суспільстві, закликати до розбудови демократичної держави.

Тому вдосконалення освітньо-виховного процесу має розглядатись у контексті гуманістичної парадигми виховання – ставлення до людини, згідно зі статтею 3 Конституції України, як до найвищої цінності, переорієнтації на особистісну спрямованість, створення умов, що забезпечуватимуть гармонійне входження в соціум, усвідомлення принципів і цінностей особистого суспільного життя.

В умовах суспільних змін метою патріотичного виховання має бути становлення українського студентства як громадянин-патріотів України, готових самовіддано розбудовувати її як суверену, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу і забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, підтриманню громадянського миру і злагоди у суспільстві.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII.
2. Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську: монографія / [Алещенко В. І., Баранівський В. Ф., Кобзар А. О., Кринець Л. В.]; під заг. ред. В. Ф. Баранівського – К.: «Золоті ворота», 2014. – 232 с.

3. Баранівський В.Ф. Освіта і духовна безпека українського суспільства / ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ: Теретичний та наково-методичний часопис. – №2. - Додаток 1: Наука і вища освіта.–Київ, 3013.–С.385-395.

4. Баранівський В.Ф. Вища школа в системі національно-патріотичного виховання молоді/ Вища школа як соціальний інститут і механізм соціалізації молоді: монографія/ НАПН України, Інститут вищої освіти. – К.: «Педагогічна думка».– К., 2012.– С.163-184.

5. Драч С.В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка [Електронний ресурс] / С.В. Драч / – Режим доступу : nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ И ИХ РОЛЬ В КОНСОЛИДАЦИИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

В.Ф. Барановский

В статье освещаются актуальные стороны ценностного мира украинской молодежи, в частности – студентов. Отмечаются негативные проявления в системе ценностных ориентаций молодежи, их причины, и актуальные пути их преодоления средствами системы высшего образования. В то же время, автор отмечает позитивную тенденцию к активизации молодежи в общественной и политической жизни, к росту патриотического сознания, вызванную Революцией Достоинства и агрессивными действиями русских оккупантов и сепаратистов. Автор обосновывает необходимость усиления патриотического, национально-патриотического и военно-патриотического воспитания молодежи в системе государственной воспитательной политики, высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: украинское общество, украинская студенческая молодежь, система высшего образования Украины, ценностные ориентации молодежи, патриотическое, национальное, военно-патриотическое воспитание молодежи.

THE VALUED ORIENTATIONS OF STUDENT YOUNG PEOPLE AND THEIR ROLE IN CONSOLIDATION OF UKRAINIAN SOCIETY

V.F. Baranivskiy

The actual sides of the valued world of the Ukrainian young people light up in the article, in particular – students. Negative displays in the system of the valued orientations of young people, their reason, and actual ways of their overcoming are marked by facilities of the system of higher education. At the same time, an author marks a positive tendency to activation of young people in public and political life, to growth of patriotic consciousness, caused Revolution of Dignity and aggressive actions of the Russian invaders and separatists. An author grounds the necessity of strengthening of patriotic, national-patriotic and military-patriotic education of young people for the system of a public educate policy, higher initial establishments of Ukraine.

The key words: Ukrainian society, Ukrainian student young people, system of higher education of Ukraine. valued orientations of young people, patriotic, national, military-patriotic education of young people.
